

*Қарақалпақстан Республикасы
Мәлимлеме – кітапхана орайы*

Мағлыұмат библиография хызметі

«ТЕАТР РЕЖИССУРАСЫНЫҢ СӘРДАРЫ»
Белгили артист, режиссёр, драматург хәмилимпаз
Төреш Алланазаровтың туўылғанының 105 жыллығына
(Әдебиятлардың усыныў дизими)

Нөкис – 2021 ж.

К И Р И С И Ы

Талантлы драматург, режиссёр, искусствотаныў илиминиң кандидаты, қарақалпақ драматургиясының тарийхы ҳаққында илимий изертлеў жумысын жүргизип келген, 7 монографиялық китаптың, 200 ден аслам мақалалардың, 2 драмалық шығармалардың авторы Төреш Алланазаровтың туўылғанына 105 жыл толыў мерекеси белгиленип өтиледі. Усы мүнәсибет пенен Республикамыздың көплеген орынларында Төреш Алланазаровтың 105 жыллық мерекесине бағышланған сәнеси көтериңки руўхта белгиленбекте. Бул сәнеге бағышлап Мәлимлеме – китапхана орайында да бир қанша ис илажлар исленип атыр. Ушырасыў кешелер, китап көргизбелери ҳәм мағлыўмат билиография хызмети тәрәпинен әдебиатлардың усыныў дизими исленип атыр. Усыныў дизим 3 бөлимнен ибарат.

1. Төреш Алланазаровтың өмири ҳәм дөретиўшилиқ хызмети.
2. Төреш Алланазаровтың шығармалары.
3. Төреш Алланазаров ҳаққында.

Төреш Алланазаровтың өмири ҳәм дөретиўшилиқ хызмети

Театрдың сахнасында, жәмийетлик турмыста адамлардың өмиринде ҳәммеси ашық майдан болып есапланады. Ашық майданда ҳәр ким ҳәр нәрсени ислеўи мүмкин, биреўлер оны пәслеў таслаўы мүмкин, биреўлер өзиниң жеке мәпине бойсындырыўы да мүмкин. Оған себеплер де табылады. Бирақ ашық майданда адамлардың ийгилиги ушын, келешеги ушын, оның қарар табыўы ушын пайдаланыў ҳәммениң қолынан келе бермейди. Усындай исте жанын пидә етип ислеген, театр сахнасы көзиниң алдынан кетпеген, театр өнери менен қатнасқан, қарақалпақ халқының тарийхында орны бар Төреш Алланазаров болып есапланады. Ол бул майданда актёр, режиссёр, драматург, илимпаз сыпатында қәлиплести. Төреш Алланазаров 1916-жылы Қоңырат районы Соркөл аўылында (бурынғы «Мәденият» колхозы) туўылып, оның балалық дәўири республикамыздың ең шеттеги аўылларының биринде қарапайым аўыл адамлары арасында өтеди. Дәслепки басланғыш билимди сол жердеги жас өспиримлер ушын шөлкемлестирилген мектепте алады. Ол сол дәўирдиң мәдений, руўхый орталығында тәлим-тәрбия алып, әпиўайы халық арасынан шыққан алдыңғы зыялы инсанлардың, жасы үлкен ақсақаллардың халықты

билим алыўға тартыў, кәбилетли жасларды тәрбиялап камалға келтириў, елдин бирлиги, оның ертеңги келешеги жолында алып барған шөлкемлестириўшилик хәм руўхый- ағартыўшылық ислерин өз көзи менен көрип, үгит-нәсиятларын тыңлап камалға келди. Ол жаслайынан оғада зейинли, инталы бала болып, өзи қатарлы теңлеслеринен ажыралып туратуғын еди. 1929-жылы 13 жасында Төрткүлдеги оқытыўшылар таярлайтуғын техникумға оқыўға кирип, 1933-жылы питкереди. Бир жылдай Кегейли районында муғаллим болып ислейди. 1934-жылы 17 жасында Қарақалпақстан хукиметиниң арнаўлы жолламасы менен жергиликли талантлы жаслар қатарында Москва қаласындағы Луначарский атындағы мәмлекетлик театр көркем-өнер институтына оқыўға жибериледи хәм усы институтта билим алып оны 1939-жылы тамамлайды. Усы институтты питкерип келген 26 қарақалпақ жасларының театрға келип қосылыўы мәдениятымыз тарийхындағы ең ири ўақыялардың бири болды. Себеби қарақалпақ миллий театры ушын сол дәўирде қәнигели актёр хәм актрисалар оғада зәрүр еди. 1945-жылға шекем Қарақалпақ мәмлекетлик театрында артист хәм режиссёр болып ислейди. 1951-жылы Ташкенттеги театр институтының режиссура факультетин питкерип келип, республикадағы мәмлекет театрында бас режиссёр болып хызмет атқарады.

Ташкенттеги Хамза атындағы театрды Гинзбург үлкен көркем - өнер майданына айландырған болса, Т. Алланазаров 1950 – 1960 - жылларда қарақалпақ мәмлекетлик театрының сахнасын сондай жоқары басқышқа көтерди. Төреш Алланазаров қарақалпақ театрында 20 жылға шамалас ўақыт жұмыс алып барған дәўири ишинде хәр қыйлы жанрлардағы 100 ден аслам драмалық шығармаларды сахналастырды. Ол өзиниң жазып қалдырған еске түсириўлериниң биринде «Мен театрда толық мәнисте профессионаллық дәрежеге көтериле алдым деп айта алмайман. Себеби бул театрлар ушын узак жол, машақатлы сапар, бир неше әўладалардың излениўшеңлик мийнетлерин талап ететуғын дөретиўшилик мәнзил» деп атап өтеди.

Ол театрда жұмыс ислеў менен бир қатарда Республиканың жәмийетлик мәдений турмысында да белсене қатнасып, өзиниң әмелий жәрдемлерин

кўрсетеди. Атап айтқанда 1956, 1957, 1959, ҳам 1963 - жыллары қарақалпақ мәданияты менен көркем-өнериниң Өзбекстан, Түркменстан, Өзербайжан Республикаларында ҳам Москва қаласында өткерилген он күнликлериниң жоқары дәрежеде өтиўинде оның бас режиссёр сыпатында еткен хызметлери айрықша болды. Усындай хызметлери есапқа алынып, оған 1957-жылы «Өзбекстан Республикасына хызмет көрсеткен артист», 1959-жылы «Өзбекстан халық артисти» хўрметли атақлары берилди ҳам бир неше орден ҳам медальлар менен сыйлықланды.

1959-жылы Төреш Алланазаров жаңадан шөлкемлестирилген Өзбекстан Илимлер Акадмиясының Нөкис филиалына жумысқа шақырылады. Усы илим орайының ең дәслепки директоры болып ислеген, қарақалпақ әдебиятының раўажланыўына үлкен үлес қосқан бириши академик, илимпаз ҳам жәмийетлик ғайраткер Марат Нурмухаммедов усы филиал жанынан шөлкемлестрилген көркем-өнер изертлеў секторына басшылық етиў ушын Төреш Алланазаровты жумысқа мирәт етеди. Солай етип Төреш Алланазаров 1959 – 1974-жыллары Өзбекстан Илимлер Акадмиясының Нөкис филиалы жанындағы көркем өнер изертлеў секторын басқарады. Төреш Алланазаров «Көркем-өнер изертлеў сектор» ын басқарған 15 жыл даўамында усы бөлимниң хызметкерлери Тәжигүл Адамбаева ҳам Генжебай Тилеўмуратовлар тәрәпинен қарақалпақ бақсы-жыраўларының 500 ден аслам халық қосықлары ҳам намалары жазып алынды. И. В. Савицкий, Ә. Жарылқағанов ҳам басқа да инсанлар аўылма-аўыл жүрип темирши, зергер, ағаш усталары ҳам қол өнерментшилери тәрәпинен таярланған 2000 нан аслам экспонатларды жыйнап,, музей фондына тапсырды. Ол Т. Баяндиев ҳам Б. Турсыновлар менен биргеликте қарақалпақ театры тарийхына байланыслы 150 ге жақын илимий мақалаларды жазып баспа- сөз бетлеринде жәриялады, 3 монографиясы китап болып басылып шықты.

Төреш Алланазаров драматургия жанрында да бир қанша жумыслар алып барды. Нәтийжеде белгили жазыўшы ҳам драматурглер болған Асан Бегимов пенен биргеликте «Ғәрип ашық», Жолмурза Аймурзаев пенен бирге «Рәўшан» музыкалы драмаларын жазды. Жеке өзиниң қәлеминен дөреген «Айдос баба»,

«Торышаның дузағы», «Ықлас-қалас» хәм басқа да бир қатар драмалық шығармаларды жазды. Және бир оның өзгешелиги бир қанша қоңсылас туўысқан халықлардың драматургиясындағы ең жақсы дәрәтпелеринен жети пьесаны қарақалпақ тилине аўдарды. Атап өтсек: М.Горькийдиң «Душпанлар», «Васса Железнова» (1941), А.Қаххардың «Жаңа жер»(1952), И.Франкондың «Урланған бахыт» (1954), Мольердиң «Партюф» (1956), Ғ. Мүсреповтың «Қыз Жибек» (1950), Мдиванидиң «Ўатан» (1940) шығармаларын қарақалпақ тилине аўдарды.

1960-жылы Ташкенттеги көркем-өнер институты аспирантурасының сыртқы бөлиминен оқыўға кирип, оны 1964-жылы тамамлады хәм сол жылы Төреш Алланазаров «Қарақалпақ театрының раўажланыў жолы» деген темада диссертация жақлап, искусствотаныў бойынша илим кандидаты дәрәжесин алды. Бир қанша жыллар даўамында Ташкент мәмлекетлик мәдениет институтында кафедра меңгеріўшиси болып иследи.

Ол театр өнерин, оның режиссурасын, өзгешелигин, драматургиясын бес бармақтай билетуғын еди. 1976-жылы «Қарақалпақ театр өнери хәм драматургиясы» деген темада докторлық диссертациясын жазған еди, лекин сол ўақыттағы айырым себеплерге көре бул диссертация тастыйықланбай қалды. Бул жумыстың мазмуны «Театр хәм драматургия», «Қарақалпақ театр өнери хәм драматургиясының тарийхы» атлы китапларында толығы менен баспада жәрияланды. Оның «Қарақалпақстанда мәдений – ағартыў мәкемелериниң қәлиплесиў дереклери» атлы оқыў қолланбасы бар. Драматургия тарийхы бойынша изертлеўлер Төреш Алланазаровтың дәрәтиўшилигинде үлкен орынды ийелейди. Оның «Қарақалпақ театры», «Театр хәм драматургия», «Қарақалпақ драматургиясы тарийхының мәселелери» бойынша изертлеўлери белгили әҳмийетке ийе.

Өзиниң терең билими, турмыстан топлаған көп жыллық тәжирийбесине сүйене отырып, Төреш Алланазаров жаслар тәрбиясына, қәнийгелер таярлаў ислерине де белсене қатнасты. Бундай устазлық кәсип пенен шуғылланыўына 1974-жылы Ташкент мәмлекетлик мәдениет институтының шөлкемлестирилиўи

себепши болды. Таңлаў комиссиясының талапларына толық жуўап бере алатуғын маман қәнийге болғанлықтан ол усы жоқары оқыў орнының жаңадан шөлкемлестирилген театрлар ушын қәнийгелер таярлайтуғын бөлимине кафедра баслығы болып тайынланды. Ол кафедра баслығы болып ислеў менен бирге «Режиссура тийкарлары» хәм «Актёрлық шеберлиги» пәнлеринен оқыўшы жасларға устазлық етти. Ол он жылға шамалас ўақыт Ташкент мәмлекетлик мәденият институтында оқытыўшы болып ислеп көп ғана талантлы жасларды тәрбиялап шығарды. 1983-жылдан бастап Нәжим Дәўқараев атындағы тарийх, тил хәм әдебият институтында илимий хызметкер ўазыйпасын атқарды.

Қарақалпақ театры дәўир ағымы менен узак хәм машақатлы жолды басып өтти, талай сынаўларға шыдам берип, хәр қандай қыйын дәўирлерде де өзиниң дөретиўшилиқ ислерин тоқтатпады. Бүгинги күнде Қарақалпақстанда профессионал театрлардың саны көбейип халыққа мәдений жақтан хызмет көрсетпекте. Бул театрларда Төреш Алланазаровтың режиссура тараўында ерискен жетискенликлерин оның пидайы шәкиртлери даўам еттирип атыр

Төреш Алланазаровтың илимий – дөретиўшилиқ мийнети жоқары баҳаланған. «Өзбекстан хәм Қарақалпақстан халық артисти», «Өзбекстанға мийнети синген көркем - өнер ғайраткери» хұрметли атақларына ийе, Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлықтың лауреаты. Хұкиметимиз тәрәпинен «Хұрмет белгиси» ордени хәм медальлар, хұрмет жарлықлары менен сыйлықланған. Төреш Алланазаровтың атын мәңгилестириў мақсетинде Нөкис қаласындағы оның өзи жасаған көшеси атына қойылды. Ол өзиниң режиссёрлық, илимий-изертлеў хәм устазлық хызметлериниң барлығын театр өркем-өнери менен байланыстырып, театр режиссёрлығында, илимде, жасларды тәрбиялаўда өзинен кейинги әўладларға үлги болатуғын үлкен мектеп жаратып кетти. Белгили артист, режиссер, драматург хәм илимпаз Төреш Алланазаров өзинен кейинги әўладларға қалдырған баҳалы мийнетлери арқалы өз халқының мәденияты менен көркем-өнерин қәдирлейтуғын хәр бир инсанның кеўлинде хәмийше сақланып қалады.

Төреш Алланазаровтың шығармалары

Айдос баба: [пьесалар].–Нөкис:«Қарақалпақстан»,1992.–140 б.

Гоголь хәм театр // Қзыл Қарақалпақстан.–1952.–12 февр.

Драматургияға талап күшли // Совет Қарақалпақстаны.–1986.–11 янв.

Жаңаша ис тугыў дәўир талабы // Әмиўдәрья.–1988.–№ 6.–Б.87–88.

Заман гәрдиши: [мемуар] // Әмиўдәрья.–1993.–№ 5–6.–Б. 61–79.

Искусствамыздың таң жулдызы.–Нөкис: «Қарақалпақстан»,1969.– 44 б.

Қарақалпақстан студиясы хәм театр // Әмиўдәрья.–1990.–№ 12.–Б. 108–112.
Қарақалпақ театрында миллий режиссураның қәлиплесиўи (1926–1959жж.).–Нөкис: Билим,1996.– 64 б.

Қарақалпақ театрының атасы: [Әбдираман Өтеповтың туўылғанының 80 жыллығы] // Әмиўдәрья. – 1985.– № 10.– Б. 106 – 108

Мәденият хәм әдебият ғайраткери // Әмиўдәрья.–1988.–№ 9.–Б. 91–99.

Рус театрының тәсири менен // Әмиўдәрья.–1963.–№ 11.–Б. 92–101

Таланты менен танылған актёр:[Р. Сейтов ҳаққында] // Әмиўдәрья.–1986.–№ 12.–Б. 96 – 97

Театр хәм драматургия.–Нөкис: Қарақалпақстан,1979.–195 б.

Театр хәм драматургия. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1982. – 178 б.

Торышаның дузағы: [комедия] // Әмиўдәрья.–1989.–№ 9.–Б. 8

Уллы рус халқының актёры: [Рус халқының уллы реалист артисти П.М.Садовский ҳаққында] // Қзыл Қарақалпақстан.–1952.–29 июль.

Ықлас қалас: [Агитдрама] // Әмиўдәрья.– 1987.–№ 11.–Б.78–92.

Қарақалпақский советский театр: Истоки формирование.–Ташкент: «Фан»,1965.–180 с.

Некоторые вопросы каракалпакской драматургии.— Нукус: Каракалпакстан, 1987.—267 с.

Төреш Алланазаров ҳаққында жазылған мақалалар

Базарбаев, Ж. Театр төреси: [Төреш Алланазаровтың 100 жыллығына] / Ж. Базарбаев //Еркин Қарақалпақстан. – 2016.— 6 дек.

Даўлетмуратов, Б. Театр өнерине бағышланған өмир: [Көркем – өнер ғайраткери Төреш Алланазаровтың өмир жолы хәм дөретиўшилиқ хызмети ҳаққында] / Б. Даўлетмуратов // Әмиўдәрья.—2013.—№ 4.—Б. 102–108.

Дәўлетмуратов, Б. Театр режиссурасының сәрдары: [Төреш Алланазаровтың туўылғанына 100 жыл] //Еркин Қарақалпақстан. – 2016. – 13 дек.

Драматург, режиссёрдың юбилей кешеси: [Төреш Алланазаров ҳаққында] // Еркин Қарақалпақстан.—1996.—24 дек.

Жаниев, С. Еске алыў кешеси: [Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик музыкалы театрында Төреш Алланазаровтың 100 жыллығына бағышланған еслеў кешеси болып өтті] / С. Жаниев //Еркин Қарақалпақстан. – 2016. – 13 дек.

Жыллар изде қалды: [Қарақалпақстан. Республикасына хызмет көрсеткен артист, 1959–жылдан Өзбекстан Республикасының халық артисти, Бердақ атындағы Қарақалпақмәмлекетлик сыйлығының лауреаты, режиссёр, драматург, көркем–өнер таныў илиминиң кандидаты Төреш Алланазаров пенен сәўбет] // Қарақалпақстан жаслары. – 1995. – 14 янв.

Қарақалпақ көркем – өнерин қәлиплестириўши зергер: [Төреш Алланазаров 80 жаста] // Қарақалпақстан ҳаўазы. – 1997. – 15 март.

Көрнекли режиссёр хәм драматург хұрметине: [Төреш Алланазаров 80 жаста] // Еркин Қарақалпақстан. – 1997. – 6 март.

Некролог: Төреш Алланазаров // Еркин Қарақалпақстан.— 2000. – 8 авг.

Өталиев, А. Театрға хызмет етиў қаҳарманлық: [Төреш Алланазаров 80 жаста] / А. Өтеўлиев // Еркин Қарақалпақстан. – 1996. – 9 апр.

Рзаева, Р.Мәңги булақлар: [Төреш Алланазаров 100 жаста] / Р. Рзаев //Қарақалпақәдебияты. –2016.—сент.—окт.

Султанов, К. Режиссёр хэм илимпаз: [Төреш Алланазаров 80 жаста] / К. Султанов // Қарақалпақстан жаслары. – 1996. – 11 июль.

Султанов, К. Сахна өнери хэм илими ушын туўылған адам: [Төреш Алланазаровтың туўылғанына 75 жыл толыў алдынан] / К. Султанов // Еркин Қарақалпақстан.–1991.–20 нояб.

Төреш Алланазаров 80 жаста // Еркин Қарақалпақстан.–1996.–29 июнь.

Турдымуратов, Ж. Қарақалпақ театр өнериниң зергери [Т. Алланазаровтың дөретиўшилиги ҳаққында] / Ж. Турдымуратов // Әмиўдәрья. –2016. – № 6. – Б.92 – 99.

Турсынов, Б. Шебер режиссёр хэм белгили илимпаз: [Төреш Алланазаров 80 жаста] / Б. Турсынов // Нөкис ҳақыйқаты.–1996.–4 июнь.

Шержанова, Ф. К. Тарийхий трагедияда руўхий коллизия: [драматург Төреш Алланазаровтың «Айдос баба» тарийхий трагедиясы тийкарында] / Ф. К. Шержанова // Өзбекстан Респ. Илимлер Акад. Қарақалпақстан бөлиминиң хабаршысы. – 2020. – №1. – Б. 162. – 165. – Рез. өзб., рус, ингл. – Библиогр.: 7 атама.

Турешу Алланазарову 70 лет // Вест. Каракалпакстанафилиала Акад. наук Узб.ССР.–1986.–№ 4.–С. 92.

Пирназаров, А. Туреш Алланазаров деятель культуры Каракалпаки / А. Пирназаров // Вестн. Каракалпакстана филиала Акад. наук Узб.ССР.–1976.–№ 3.–С. 86–94

Таярлаган:

Мағлыўмат библиография хызмети баслығы:

Г. Аббазова